

ВИСШЕ СТРОИТЕЛНО УЧИЛИЩЕ „ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ”
Архитектурен факултет
Катедра „Градоустройство, теория и история на архитектурата”

**ЛАНДШАФТНО - УСТРОЙСТВЕНИ, КОМПОЗИЦИОН-
НИ И ДЕНДРОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ДВОРЦО-
ВИТЕ ПАРКОВЕ В БЪЛГАРИЯ (СРАВНЯВАНЕТО ИМ С
АНАЛОЗИ В КРИМ)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна и научна степен „ДОКТОР”

на ланд. арх. Цветелина Николова Йорданова

докторант на самостоятелна подготовка

Научен консултант

проф. д-р арх. Борислав Борисов

София, 2016 г.

**ЛАНДШАФТНО - УСТРОЙСТВЕНИ, КОМПОЗИЦИОННИ И ДЕН-
ДРОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ НА ДВОРЦОВИТЕ ПАРКОВЕ В
БЪЛГАРИЯ (СРАВНЯВАНЕТО ИМ С АНАЛОЗИ В КРИМ)**

АВТОРЕФЕРАТ

София, 2016 г.

Обем на дисертационния труд:

Дисертационният труд съдържа общо 279 стандартни страници, от които 94 страници с текст, 111 страници с текст и илюстрации, 70 страници с илюстрации.

Представени са 223 бр. снимки, от които 51 бр. архивни и 82 бр. авторски, 57 бр. чертежи, диаграми, графики, схеми, от които 9 бр. архивни и 26 бр. авторски, както и 17 бр. авторски таблици.

Административна справка:

Докторантът е отчислен с право на защита със заповед 742/04.07.2016 г. на основание Решение на ФС при АФ при ВСУ, Протокол 23 от 01.07.2016 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 06.02.2017 г.

на заседание на научно жури, назначено със заповед 1165/04.11.2016 г.

Когато се замислим за проблемите на съвременното ни паркоустройство и участвайки като проектанти в него, ежедневно се сблъскваме с липсата на правила за изграждане на устойчива озеленена среда, дисперсността на подходи и методите за документиране и оценяване на съществуващата растителност, както и с противоречия в нормативната уредба. Търсенето на решения на тези проблеми е в пряка зависимост с откриването на закономерности, доказали се във времето.

Краткият исторически период, през който съществува съвременната ни държава, както и многобройните политически и икономически катаклизми, довели до фрагментиране на научните изследвания, са основна причина за липсата на систематизирани данни за развитието както на парковата композиция, така и на дървесно - храстовата растителност в градска и паркова среда за продължителни периоди от време.

Всичко това, заедно с необходимостта от предприемане на адекватни мерки за съхранение на парковата среда, води до нуждата от задълбочено изследване развитието на паркоустройството, парковата композиция и парковите растения в страната през последните век и половина. Сред еталоните на градинско-парковото изкуство у нас безспорно са дворцовите паркове. Тези паркове представляват сложна и динамична съвкупност от архитектурни елементи, релеф и жива „зелена тъкан“. Високите им художествени качества, периода им на създаване (това, че са пионерни за страната), както и относителното им запазване близко до първоначалното е основна причина те да бъдат избрани за **обект на настоящето изследване**.

Актуално състояние Научно-изследователският труд установи наличието на задълбочени изследвания и анализи само върху парк „Врана“ (Стойчев, Л., Колев, К. Парк Врана, София, Земиздат, 1963; Фомина Л., Историческо развитие и анализ на композицията на парк Врана, София, 1969 г., Фомина, Л., Паркът „Врана“ – история и композиция, София, Земиздат, 2003). За другите два дворцови парка - „Евксиноград“ и „Кричим“ - информация се появява спорадично в публикации и доклади (Фомина, Лидия, Градини и паркове на България, София, Арх&Арт, 2007; Сто години парк „Евксиноград“ – проблеми на дворцовите паркове в България, конференция, 17 март 1993 г. – София: Съюз на архитектите в България 1993. – Изд. Съюз на архитектите в България. Национален клуб „Ландшафтна архитектура“; Епохата на Цар Фердинанд I : Научна конференция, посветена на 100 години независимост на България и полагане основите на българското парково изкуство, природни науки, дворцова и градска архитектура, Евксиноград, 14 юни 2008, София, Женска либерална мрежа 2008.; Национална научно – техническа конференция „Национално градинско – парково наследство в България и сто години паркоустройство в град Пловдив“ 25-27 май 1978 г. Пловдив: София 1984 г.)

Липсват подробни и задълбочени изследвания и анализи на тези два

парка, както и съпоставки на периодите на развитие на българските дворцови паркове и техните композиции.

Направата на такива изследвания би позволило извеждането на общи принципи, основополагащи както за изграждането на цялостна стратегия за опазване, реставриране и социализиране на съществуващите паркове, така и за създаването на набор от правила за проектирането на устойчива паркова среда.

Целта на дисертационния труд е да се характеризира композицията и да се концептуализира периодизацията на историческото развитие на дворцовите паркове в България. Да се предложат общи мерки за опазването им.

За решаването на тези цели са поставени следните **Задачи на изследването**:

1. Разработване на методика за документиране на съществуващи паркове.
2. Обследване и документиране на парка на двореца „Евксиноград“.
3. Историческо проучване и определяне на етапи и паралели в развитието на парковете, с цел да се изведат повлиялите им фактори (географски, климатични, исторически).
4. Съпоставителен анализ с подходящи като регион и време паркове извън страната (в Крим) с цел да се разкрият специфичните особености на дворцовото градинско – парково изкуство при проучваните обекти.
5. Определяне основните фактори, водещи до композиционни деформации.
6. Определяне на съществуващите проблеми и избор на варианти за решаването им
7. Дефиниране на основни мерки за опазване на историческите паркове.
8. Извеждане на оптимални параметри при проектирането на устойчива паркова среда

Предмет на изследването е историческото развитие на „Евксиноград“, „Врана“ и „Кричим“ и анализ и съпоставка на композициите на парковете „Евксиноград“ и „Врана“, както и изследване на растителността и факторите влияещи върху парковете в дългосрочен план.

Изследването на Българските дворцови паркове без съпоставката им с примери на градинско – парковото изкуство от друг регион би било непълно. За диахронен анализ са избрани дворцовите паркове „Алупкински“ и „Массандровски“ в Крим. Подборът бе продиктуван от факта, че са създадени в близък времеви интервал, при сходни икономически условия и климатични характеристики.

Обхват на изследването

Историческата рамка обхваща периода от началото на XIX век до средата на XX век, когато последно са извършени по-значими реконструкции или промени в изследваните паркове. За определяне на параметрите на устойчива паркова среда и анализа на композиционните деформации изследването продължава до настоящия момент.

Методология

Методика за документиране:

За целите на документирането на съществуващи паркове с оглед съхраняване на информацията за тяхното създаване, историческо развитие, композиционни, ботанически, климатични и едафични характеристики на базата на натрупания експертен опит е разработена хронологична последователност на работа, включваща: 1. Историческо проучване с цитиране на всички източници и стремеж за автентична информация от съвременници на събитията 2. Заснемане (граници, релеф, алейна мрежа, архитектурни елементи, растителност и др.).

Методи, използвани за анализ:

Методологията, използвана в настоящия труд, е многоаспектна. Едновременно са използвани натурно наблюдение и обследване, историческо проследяване, документален и сравнителен анализ, дедуктивни и индуктивни изводи, историческа обоснованост, съпроводена с конкретна периодизация, графоаналогично наслагване, даващо възможност за композиционен анализ, селектиране и систематизиране на натрупан фактологически материал.

Изследването е разделено на два етапа:

1. Историческо развитие. Проучване, което в настоящата дисертация е проведено чрез прилагането на следната принципна матрица:

Обследване на културните пластове и историческото наследство на територията на бъдещия парк

Разкриване на предпоставките за появата на дворцовите паркове

Анализ на проектирането и изграждането

Проследяване историческото развитие на парка и дефиниране на преломните моменти

2. Композиционен анализ със следните матрични компоненти:

Архитектурни обеми

Вертикална планировка

Растителност

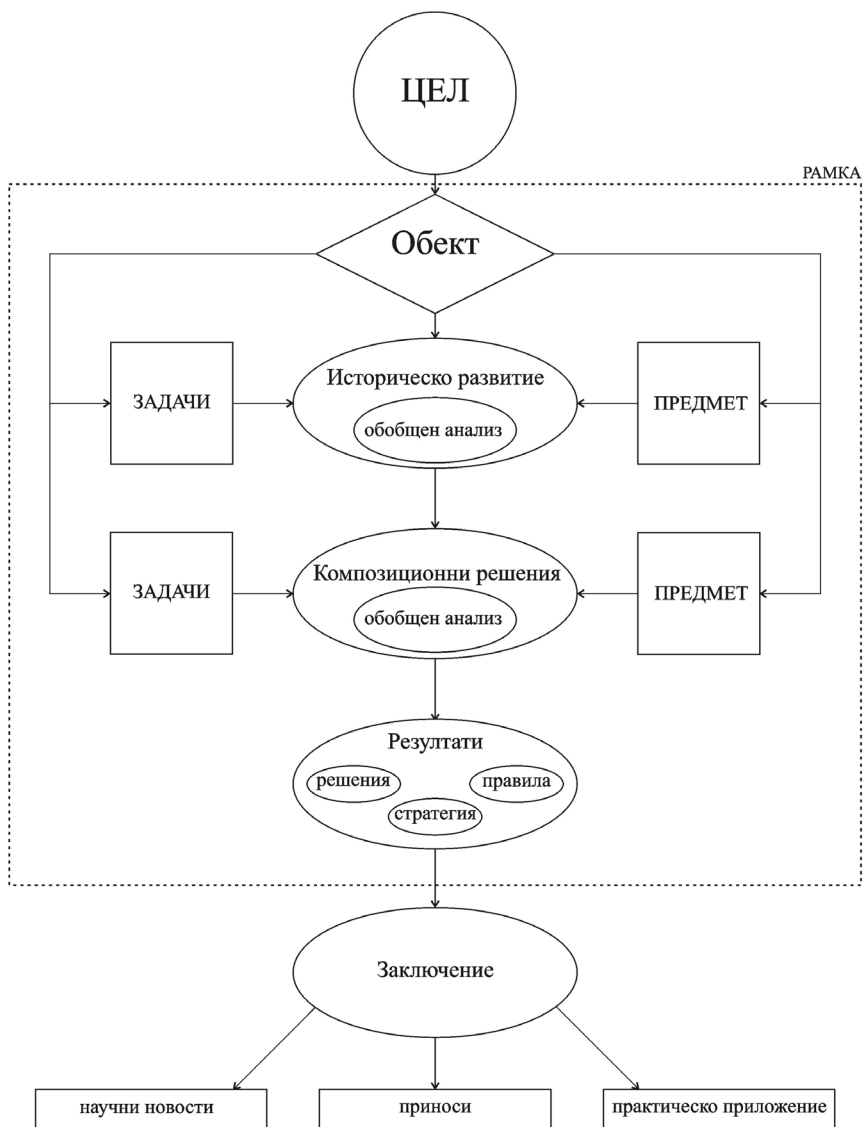
Открити пространства

Алейна мрежа

Водни ефекти

Паркова мебел

Дисертационна схема

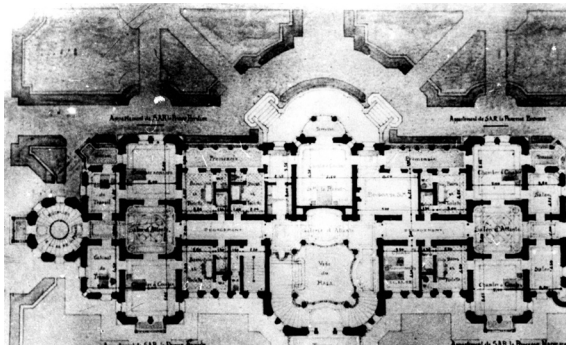
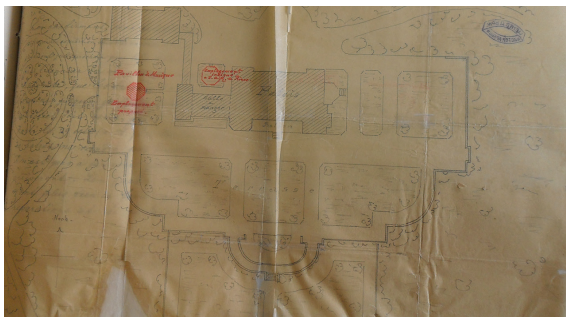
ЧАСТ ПЪРВА - ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

За да се направи систематизация на дворцовите паркове в България, бе важно да се проследи хронологията на тяхното развитие и факторите, повлияли на тяхното формиране. На тази база е предложена периодизация за всеки един от разглежданите Български дворцови паркове. Съпоставянето на историческото развитие и отразяването на политическите събития в края на XIX и началото на XX век в България установи сходства в периодите на поява, изграждане, обогатяване и развитие, а наличието на такъв модел обуслови направата на следната обща периодизация:

Обща периодизация на Българските дворцови паркове

I етап - 1890 - 1918 г.

Този период започва след избирането на Фердинанд за княз на България (1887) и е явно паралелното развитие на политико-икономическата обстановка в страната и дворцовите паркове. Етапът обхваща периода на проектиране, възникване и изграждане на парковете. За създаването им са при-

влечени чужди специалисти, закупени са непознати екзотични растения, изградени са основните композиционни елементи, засадена е голяма част от растителността, прокарани са главните алеи и част от второстепенните, доставени са декоративните архитектурни елементи (включително осветителни тела, оранжерии, пейки и др.). След обявяването на Независимостта на 22 септември 1908 г. и приемането на титлата цар от Фердинанд се наблюдава нов бум в развитието и разширяването и на дворцовите паркове, съпроводено с нови значителни инвестиции. В Евксиноград е доизградена Френската градина, направено е водното огледало, железният мост, площадката „Царско кресло“. В парк Врана се изгражда нов дворец през 1911, извършват се значителни залесявания, създава се езерото с каменната пътека, завършва се алпинеумът Даалем. Парк Кричим е разширен с 27 дка. Краят на този етап е белязан от Балканските войни, икономическите проблеми и последвалата абдикация на Фердинанд на 3 октомври 1918 г.

II етап - 1919 – 1930 г се характеризира основно с грижи по поддръжане на вече създаденото и развитие на растителността. Политическата нестабилност и икономическите проблеми са причината за липса на значими разширения и появата на нови композиционни елементи при дворцовите паркове през този етап.

III етап - 1930 – 1944 г След превратът 1934 г. и последвалият Контра преврат, властта отново се връща в ръцете на царя. Правителството се назначава от Борис III, а в страната се утвърждава авторитаризъм (до 1943). Това от своя страна води до нов подем в развитието на дворцовите паркове. След загиването на много растения в парк Евксиноград през зимата на 1929 последват нови засадения. През 1935 Паркът е разширен, изградена е Английската градина. В парк „Врана“ Шахт създава на 8 дка. цветни поляни, прорежда и оформя масивите. През 1937 в Кричим се изгражда нов дворец. През този етап и в трите парка се внасят нови растения от Италия и Холандия, наблюдава се значително развитие на зацветяването.

IV етап - след 1944 г Ограничените финансови средства и поддръжка на дворцовите паркове в България по време на втората световна война и след нея неминуемо води до загуба на ценни видове и запускане на парковете като цяло.

Обрат в поддръжката на българските дворцови паркове настъпва след декември 1947 г., когато на заседание на Народното събрание имотите на царското семейство са обявени за държавна собственост и стават резиденции на новата власт. През 60 те години се правят реконструкции, свързани с изграждането на нови архитектурни обеми и композиционни промени, които частично нарушават първоначалните планировки на парковете.

V етап - преходът към демокрация след 1989 г. води до ново неглижиране и за съжаление днес Българските дворцови паркове са далеч от някогашния си разцвет.

За диахронен анализ бяха избрани дворцовите паркове „Алупкински“ и „Массандровски“ в Крим, създадени в близък времеви интервал, при сходни икономически условия и климатични характеристики. При тях се наблюдава сходна със нашата периодизация и развитие с изместване на времевата рамка, подчинено на историческите събития в региона.

Обща периодизация на разглежданите Кримски дворцови паркове

I етап - 1824 - 1851 период на изграждане (След присъединяването на Крим към Руската империя и назначаването на граф Воронцов за губернатор).

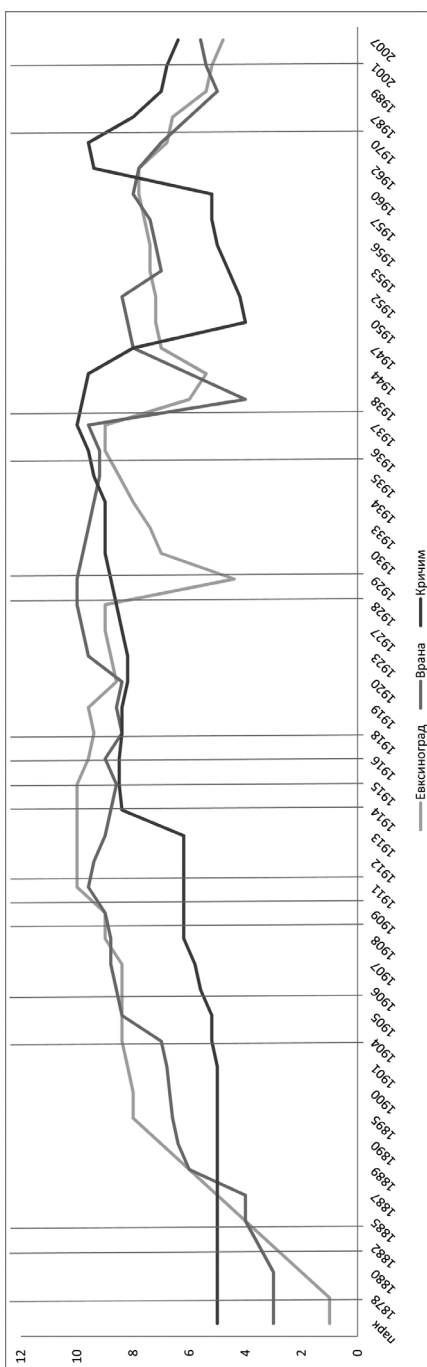
II етап - от 1851 (смъртта на автора на парковете - Кебах и началото на Кримската война 1854) първоначално спиране на развитието до края на Кримската война 1856, след това до началото на XX век период на развитие и обогатяване.

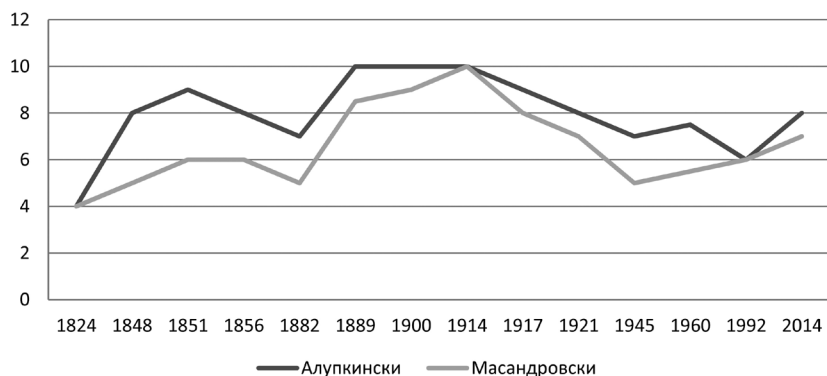
III етап - от началото на XX век –до установяване на съветската власт обогатяване на парковата композиция, развитие на архитектурните обеми и инфраструктура.

IV етап - от 1917 - 1920 г. (установяване на съветската власт), до 1945 г. се наблюдава консумиране на вече изграденото без влагане на нови средства. След 1945 парковете са поддържани в относително добро състояние поради статута им на резиденции.

V етап - След 1992 г. комплексите се преобразуват в музеи.

- В наши дни след връщането на Крим в Руската федерация статутът на парковете е неизвестен.

Събраната информация е обобщена таблично и представена графично, като развитието на Българските и Кримските паркове може да се проследи на съответните диаграми, показващи приравнения коефициент на изграденост. Коефициента представя състоянието на съответния парк в процеса на историческото му развитие.

Оценката се формира сумарно, като включва – състояние на парка към началото на етапа, изграждане на нови композиционни елементи и архитектурни обеми, увеличаване на зелените площи, ниво на поддръжка, условия за развитие на ценни видове, неблагоприятни климатични условия, значими композиционни промени.

Направеният преглед на появата и развитието на дворцовите паркове доведе до следните изводи:

1. При избора на терен за изграждане на дворцови комплекси се наблюдават следните общи (географски и климатични) характеристики: близост до голям град, мек климат, наличие на водни площи в близост (море, реки и др.), красива панорама.

2. При историческа ретроспекция се вижда, че те биват изградени в близост или върху терени, ползвани още от древността.

3. За планиране на парковете са били канени най-добрите специалисти от Европа в областта на парковото изкуство и ботаниката.

4. За изграждането им са изразходвани значителни средства.

5. За нуждите на теорията развитието на четирите парка може да се систематизира в пет етапа, попадащи понякога в различни времеви рамки, но носещи сходни белези и притежаващи идентични характеристики:

- Първи етап. Влагане на огромни средства, изграждане на основната композиция и залесяване. Бурно развитие на парка.

- Втори етап. Намаляване на средствата и изразходването им основно за поддръжане на парка. Това е свързано основно със смяна на собственика и икономически катаклизми в държавата (В България финан-

совите проблеми са свързани с Балканската война, а при Кримските са следствие от Кримската война).

- Трети етап. Изградени са основната инфраструктурата и парковите композиции. Растителността се е развила и аклиматизирала. Това е причината този период да се характеризира предимно с обогатяване на композициите с цъфтящи храсти и цветя и корекция на перифериите на масивите.

- Четвърти етап. Ограничените финансови средства и поддръжка на дворцовите паркове в България и Крим по време на втората световна война и след нея неминуемо води до загуба на ценни видове и запустяване на парковете като цяло. През 50 – те години парковете се поддържат в съответствие със статута им на резиденции.. През 60 те години се правят реконструкции, свързани с изграждането на нови архитектурни обеми и композиционни промени, които нарушават първоначалните планировки.

- Пети етап. Преходът към демокрация е още по-пагубен за дворцовите паркове, тъй като освен липсата на средства, той съвпада и с период, в който парковете следва да бъдат реконструирани и част от растителността да бъде подменена. Поради настъпилите политически промени това не се случва с десетилетия. Кримските паркове се превръщат в музеи.

Тези наблюдения водят до извода, че катализатор на негативните влияния се явяват икономическите рецесии и смяната на собствеността.

ЧАСТ ВТОРА - ЛАНДШАФТНО - УСТРОЙСТВЕНИ, КОМПОЗИЦИОННИ И ДЕНДРОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ

Като въведение към част втора са разгледани теоретичната постановка и основните характеристики при парковото изкуство. След обзор върху основните понятия и стилове се проследяват композиционните решения в парк „Евксиноград“, обобщават се направените изводи от други изследователи за парк „Врана“ и се определят стиловите им принадлежности, прави се ретроспекция на разглежданите два кримски парка „Алупкински парк“ и „Массандровски парк“.

Анализ на композицията на парк „Евксиноград“. Паркът е изграден в смесен стил, геометричен във Френската градина и пейзажен в Английската градина. За откриване на основните характеристики на парк „Евксиноград“ подробно са изследвани и анализирани основните композиционни елементи: открити пространства, масиви, декоративни групи и солитери, алейна мрежа. С най – голямо влияние върху обемно - пространствената структура са откритите пространства и техните контури, където са съсредоточени солитерите и декоративните групи. С цел откриване на модел и зависимости при растителните композиции са описани и характеризирани всички масиви (61 бр.) и групи (55 бр.) и са паспортизирани 3183 растения, оформящи контурите на масивите, представителните групи и солитери.

След анализиране на хоризонталната проекция на композицията на

комплекс „Евксиноград“ е предложено сегментирането му на 7 зони:

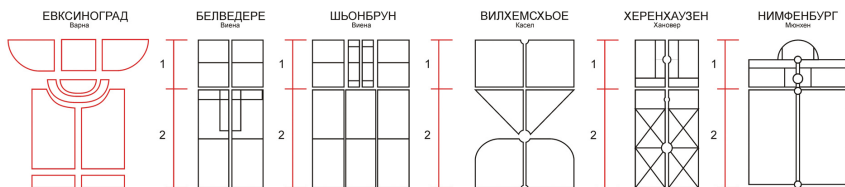
- Зона 1, позната като Френска градина
- Зона 2, включваща централната част на английската градина
- Зона 3, включваща западната част на английската градина
- Зона 4, включваща източната част на английската градина
- Зона 5 – лозови масиви и стопанска част
- Зона 6 – спортни зони и административна част
- Зона 7 – обслужващи зони

Това членение на композицията е предпоставено от различията в географските, функционалните и стилистичните характеристики на отделните зони, както и от историческото развитие на комплекса. Обект на проучване и изследване са първите четири зони, които са същинската част на парка, и имат водеща роля в организирането на парковата композиция.

Основните зони са разделени на под-зони, като водещо е наличието на специфична функция или на основен, доминиращ елемент (архитектурен – Двореца, вила Чинар, вила Кедър, хотел Тунела, или природен – р. Кестричка бара, крайбрежна ивица и т.н.), около който се оформя под-зоната. При разглеждането на зоните са описани техните площи, местоположение, композиционни елементи. При Зона 1 е използвано направеното от Георги Радославов проучване на образци на парковото изкуство в Западна Европа и е анализирана геометричната част на парка, където е установено членене на композицията със съотношение 1:2. Съпоставката показва явното сходство с парковете от Австро – Германския Барок (Нимфенбург, Херенхаузен, Вилхемсхое, Шьонбрун, Белведере). Това, което отличава композиционно френската градина, е липсата на строга симетрия (вграждането на значим архитектурен обем, в източната част на първа подпорна тераса, различия при тревните площи източно и западно от двореца и др.)

При разглеждането на другите три зони: Зона 2, Зона 3 и Зона 4, по-

падащи в пейзажната част на парка, е обърнато специално внимание на откритите пространства като основен композиционен елемент, описани са тяхната форма, ориентация и основни изгледни точки.

За изготвяне на оценка на състоянието на растителността, с цел пред-

лагане на обща стратегия за опазването на тези паркове, както и натрупване на изходна база данни за създаването на набор от правила за проектиране на устойчива паркова среда на територията на България, са изследвани заснетите и описани в процеса на документиране 3559 дървесни и храстови екземпляра в парк „Евксиноград“.

Въз основа на събраната информация са изработени:

Графичен модел на възрастта на растителността в парка (Схема Анограма)

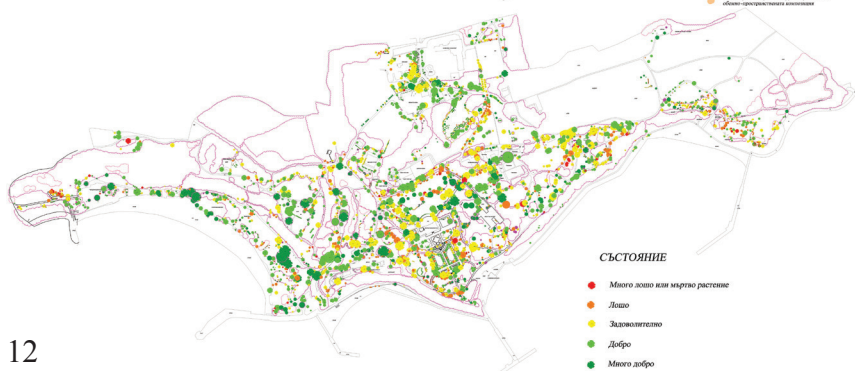
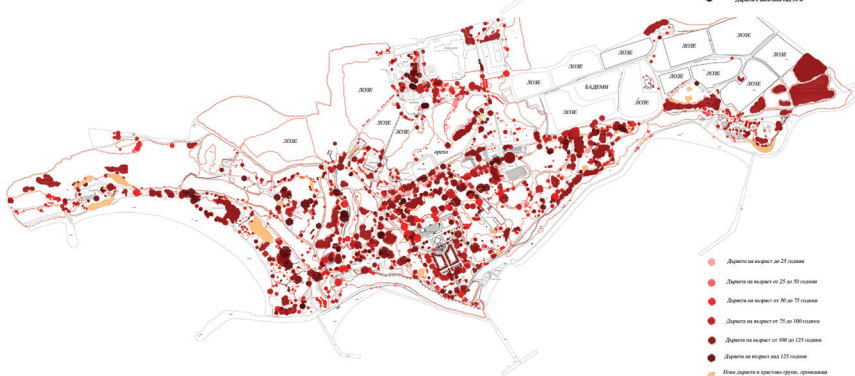
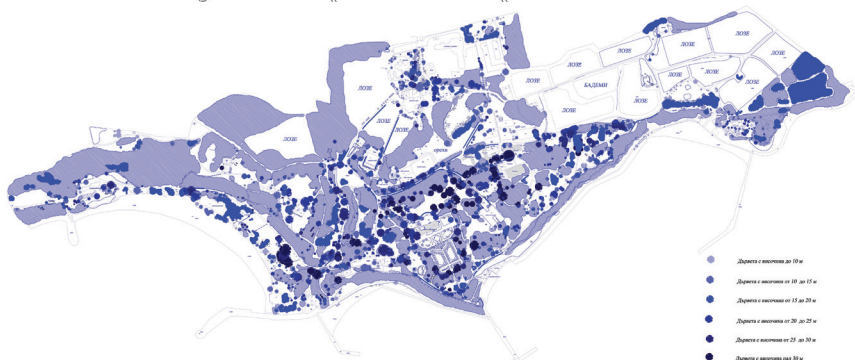
Графичен модел на височината на растителността в парка (Схема Алтограма)

Графичен модел на състоянието на растителността в парка

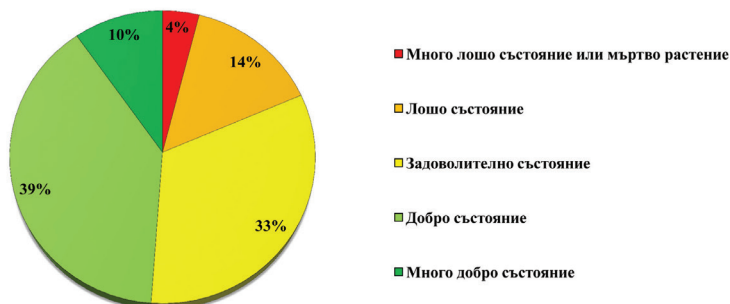
Графичен модел на разпределението на растителността в парка

На базата на тези графични изображения можем да потвърдим историческите граници на парка, композиционния му скелет, както и взаимовръзката между възрастта на парка, състоянието на растителността и композиционните деформации.

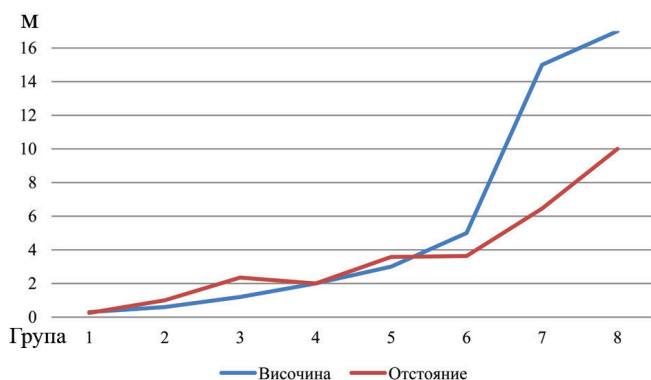
Установена е функционална зависимост на отстоянията между расте-

нията спрямо тяхната височина. За проучване на оптималните отстояния при растителните видове е извършен статистически анализ на документи-

раните параметри, като са подбрани данните на екземплярите в добро и много добро състояние. При предложените в резултат минимални отстояния на растителността са взети предвид всички деформации, описани в изследването, в следствие на което някои от предложените отстояния се различават от статистически установените.

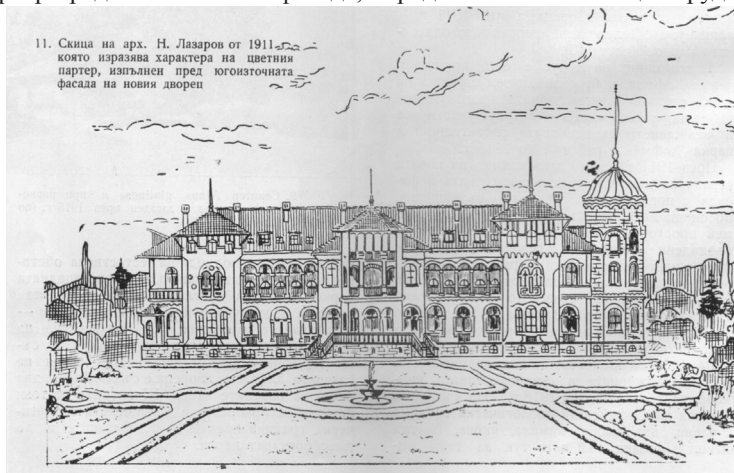

Група		Отстояние
1	Храсти с височина до 30 см	0.25
2	Храсти с височина до 60 см	1.00
3	Храсти с височина до 120 см	2.35
4	Храсти и дървета с височина до 2 м	2.00
5	Храсти и дървета с височина до 3 м	3.58
6	Дървета с височина до 5 м	3.63
7	Дървета с височина до 15 м	6.45
8	Дървета с височина над 15 м	10.00

Изследвани и описани са алейната мрежа и архитектурните паркови елементи.

Анализ на композицията на парк „Врана“

За „Врана“ е представено сегментирането на парка на база изследването на арх. д-р Любен Стойчев и инж. Колю Колев, както и проучването и анализирането на откритите пространства на инж. Лидия Фомина. Представени са схеми и снимков материал. Описани са основните композиционни елементи. Тук трябва да отбележим, че някои от изследователите на парка определят стила му като пейзажен, но в противоречие на това следва да се обърне внимание на изграденият при създаването на двореца геометричен партер пред югоизточната фасада, поради което в настоящия труд стила се

определя като смесен.

Направен е цифров съпоставителен анализ и графични модели на двата български дворцови парка, показващи явно сходство при площоразпределението: обща площ - парк; открити - залесени пространства; паркова част - алейна мрежа. Различия имаме само при съпоставката на широколистна към иглолистна растителност.

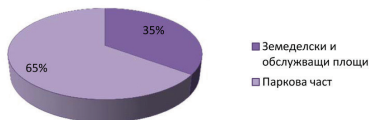
Проучванията, измерванията и съпоставката на събраната информация за дворцовите комплекси в България показват, че парковата част заема около 2/3 от общото пространство.

От нея 1/4 са открити пространства, а останалата площ е залесена. Алейната мрежа заема между 5 и 10% от площта.

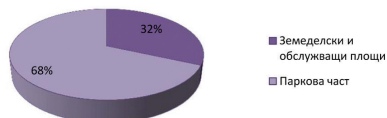
Съпоставителен анализ по площоразпределение на комплексите

РАЗГЛЕЖДАН ПАРКОВ КОМПЛЕКС	Евксиноград	Врана
Обща площ	950 дка	1200 дка
Земеделски и обслужващи площи	333 дка	380 дка
Паркова част	617 дка	820 дка

Евксиноград

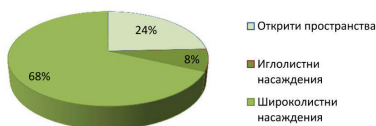
Врана

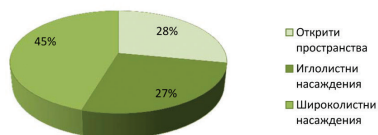
Съпоставителен анализ открити/залесени пространства в парковата част

РАЗГЛЕЖДАН ПАРКОВ КОМПЛЕКС	Евксиноград	Врана
Паркова част	617 дка	820 дка
Открити пространства	24.31%	28.00%
Залесени пространства	75.69%	72.00%
Иглолистни насаждения	7.62%	26.64%
Широколистни насаждения	68.07%	45.36%

Евксиноград

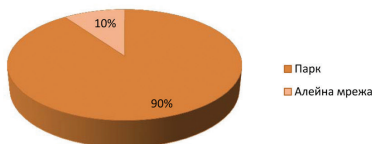
Врана

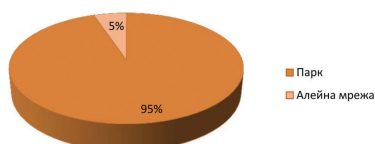
Дял на алейната мрежа в парковата част

РАЗГЛЕЖДАН ПАРКОВ КОМПЛЕКС	Евксиноград	Врана
Паркова част	617 дка	820 дка
Алейна мрежа	9.87%	5.21%

Евксиноград

Врана

РЕЦИПРОЧНИ ПРИМЕРИ Разгледани са ретроспективно и двата кримски парка, което потвърждава, че изградените през XIX и началото на XX век дворцови паркове (в България и Крим) носят композиционни характеристики на модерния за тези години смесен стил. Преобладаваща е

пейзажната част, което е видно от направения графичен модел.

Прегледът на сателитни изображения на парковете “Алупкински” и “Массандровски” и съпоставката им с техни планове и схеми показва сходство в съотношението на композиционни елементи с българските дворцови паркове “Врана” и “Евксиноград”.

Основни изводи от направения композиционен анализ на българските дворцови паркове „Евксиноград“ и „Врана“ и съпоставката им с дворцовите паркове „Алупкински“ и „Массандровски“ в Крим

1. Близките периоди на изграждане при българските и кримските паркове и липсата на историческо наследство в областта на градинско-парковото изкуство водят до еkleктични модели.

Комбинирането на геометрични и пейзажни решения при планирането и изграждането на парковете „Евксиноград“, „Врана“, „Алупкински“ и „Массандровски“ определя стила им като смесен.

2. Откритите пространства с декоративните групи и перифериите на масивите се явяват основен композиционен елемент. За тях е характерно:

- Всички открити пространства са обкръжени от смесени масиви, като преобладаващи са широколистните дървета.
- Почти всички дървесни декоративни групи са в близост до масивите, независимо от своята височина, вид и състав.
- Площта на откритите пространства е около $\frac{1}{4}$ от общата площ на парка.
- При удължените по форма открити пространства надлъжната ос е ориентирана в посока север – юг. Изключение правят удължените по форма открити пространства в парк „Евксиноград“, които са ориентирани успоредно на бреговата линия поради релефа на терена.

Характерно при изграждането на откритите пространства е използването на:

- различни дървесни групи по състав и обем
- различни обеми на перспективата
- различни подходи при изграждане на групите

Дори при сходни схеми на изграждане на групите използването на

разнообразни видове води до колоритност и различно възприемане от наблюдателя.

3. При наличието на природна даденост в близост (море, планина) се изграждат външни перспективи, в повечето случаи рамкирани от иглолистна растителност.

4. Личността на собственика и неговите интереси пряко влияят върху богатството и решенията на парка. При дворецовите паркове на Фердинанд, който е любител ботаник, ентомолог, орнитолог, се наблюдават ботанически по своя характер паркове. Парка Алупкински, собственост на граф Воронцов, (характеризиращ се със свободен и предприемчив дух) е пример за богат на стилово различни архитектурни форми парк, в който се срещат елементи от източната (мавританска) и западната с различните си течения (ренесанс, готика и т. н.) култури.

5. Планировката на основната част от алейната мрежа е свободна (типична за пейзажните паркове), като е подчинена на осигуряването на достъп до сградите и осигуряване на маршрути за разходка и отдих. Първостепенните алеи са два вида:

- осигуряващи достъп от главните входи до представителните сгради
- основни панорамни алеи

Множеството второстепенни алеи, водещи до отделни елементи и сгради, са прекарани с цел пряк достъп до различни паркови пространства и имат по-свободна форма и по-малка ширина.

Геометрично решената алейна мрежа е винаги около главната сграда. Наличието на геометрична част в композицията води до увеличаване на общото количество алейна мрежа, тъй като геометричните решения са съпроводени с по-големи площадки и по-голяма ширина на алеите с цел постигане на по-голяма парадност в зоната.

6. Първите изградени дворецови паркове имат по-големи представителни площи и те са по-богати на малки архитектурни форми. (Това може да се обясни с факта, че те са се ползвали като резиденции, а следващите паркове имат функцията на места за отдих, което води до липсата на големи партерни пространства и значимо обзавеждане с паркова мебел за сметка на местата за отмора и отдих).

7. Намаленото количество архитектурни елементи е компенсирано с огромно разнообразие от интродуцирани растителни видове.

8. Ограниченото количество вода води до малки по обем водни ефекти.

Водно огледало, включващо пластика, се разполага пред главната фасада на двореца.

Малки водни площи под формата на езерца и водни ефекти (малки фонтани, декоративни чешми, малки водопади) се изграждат на различни места в пейзажната част на парка.

ЧАСТ ТРЕТА - РЕЗУЛТАТИ

В тази част са синтезирани резултатите от изследването, като е наблюдавано на тези с научен и научно-приложен принос.

1. На база натрупания професионален опит и направените изследвания е разработена подробна методика за документиране на съществуващи паркове, включваща следната последователност на работа:

1.1. Историческо проучване и документиране

1.2. Заснемане

1.2.1. Граници

1.2.2. Релеф

1.2.3. Алейна мрежа

1.2.4. Архитектурни елементи

1.2.5. Растителност

1.2.5.1. Местоположение

1.2.5.2. Диаметър на стъблото на височина 1 метър от кореновата шийка

1.2.5.3. Височина

1.2.5.4. Диаметър на короната

1.2.5.5. Приблизителна възраст

1.2.5.6. Общо фитосанитарно състояние

6 – Растение в много добро състояние

5 – Растение в добро състояние

4 – Растение в задоволително състояние

3 – Растение в незадоволително състояние

2 – Съхнещо или напълно мъртво растение

1.2.5.7. Забележки

1.3. Климатични характеристики

1.4. Едафични характеристики

2. Като част от обследването и документирането на парк „Евксиноград“, е направено пълно геодезическо заснемане по време на което са отразени всички съществуващи пътеки и алеи, архитектурните елементи, заснети и описани са близо четири хиляди дървесни и храстови екземпляра. Описани са всички масиви и групи. За всеки екземпляр са документирани: род, вид, географски координати, диаметър на стъблото на височина един метър над земята, височина на растителния индивид, диаметър на короната, приблизителна възраст, оценка по петстепенна скала, бележки върху състоянието на екземпляра.

3. Извършено е историческо проучване и определяне на етапи и паралели в развитието на парковете, с цел да се изведат повлиялите им фактори (географски, климатични, исторически).

4. Извършен е съпоставителен анализ с подходящи като регион и време паркове извън страната (в Крим) с цел да се разкрият специфичните композиционни особености на дворцовото градинско –парково изкуство от този период.

5. На база на направените изследвания и сравнителен анализ на проучваните паркове като основни фактори, довели до нарушаване на първоначалната композиция, можем да отбележим:

- 5.1. Изграждането на нови архитектурни обеми
- 5.2. Разрастване на масивите
- 5.3. Затваряне на масивите чрез методически неправилно засаждане на нови храстови формации по периферията и на нови млади растения пред тях, което пък води до драстично намаляване на откритите пространства
- 5.4. Инвазивното развитие на интродуцирани видове
- 5.5. Създаването на живи плетове, пречещи на възприемането на композицията като пейзажна
- 5.6. Подмяната на едни видове с други с различна форма на короната или обагрянето
- 5.7. Появата на нови групи в откритите площи
- 5.8. Остаряване и заболяване на растителността

6. Определени са съществуващите проблеми, свързани с поддръжката на дворцовите паркове и са предложени варианти за решаването им.

Проблемите, свързани с поддръжката на тези паркове, са много и от различно естество. От една страна те са свързани с прякото управление и развитие на парковете, а от друга, както вече показахме в част първа, икономическите и политически промени също се отразяват, макар и косвено на развитието на парка.

Условно можем да разделим проблемите на следните категории:

- 6.1. преки, касаещи управлението на парка
- 6.2. косвени – следствие от политически и икономически обстоятелства

При преките можем да отбележим като най-значими следните проблеми:

- 6.1.1. Липсата на специалисти с опит в поддръжката и подновяването на паркове от такъв мащаб и на такава възраст. За последно

същинско обновяване на дворцовите паркове е правено през 50–те и 60–те години на XX век от специалисти, подготвени по време на монархическия режим и техни ученици. За съжаление повечето от тези хора са отдавна мъртви, а малцината останали са на твърде преклонна възраст. През следващите години, годините на „зрелият социализъм“, обучението все повече и повече се теоретизира, изгубвайки до голяма степен връзката си с практиката, като в края на периода достигахме до производство на специалисти, изучавали три висши математики, но не познаващи хабитуса на растителността и нямащи представа как се реализира реконструкция на вековни паркове. Малцина са тези, които благодарение на собствените си усилия и практически опит добиват необходимите знания. Положението се влошава още повече по време на прехода, който реално все още не е приключил.

Решение: Издирване и ангажиране на малкото останали специалисти с практически (не административен!) опит в поддръжката на такива паркове (хора, работили в парковете продължително време, 10 или повече години, сблъскали се с проблемите и познаващи пътя за тяхното решаване). При липса на такива е необходимо привличане на специалисти отвън или изпращане на български специалисти на обучение в страните с традиции в поддръжката и опазването на исторически паркове.

6.1.2. Липсата на достатъчно и квалифициран персонал, който да се грижи за растителността (в парк „Евксиноград“ в момента за целият парк се грижат около 20 човека, които успяват единствено да почистват алеите и да се справят само с някои неотложни дейности в прилежащата на двореца територия). Това води до намаляване на грижите в периферията на парковете, като основните грижи са съсредоточени за представителните части. Необходим е минимум по един работник на два хектара, занимаващ се само с поддръжката на съответния парк.

Решение: Ангажиране на необходимия по количество и качество персонал.

6.1.3. Не провеждането в дълъг период от време на прочистване на подлеса и извършване на фитосанитарни сечи, което е довело до обрастването им и загуба на декоративни качества и свиване на откритите пространства.

Решение: Провеждане на интензивно прочистване в продължение на няколко години до привеждане на подлеса в нормално парково състояние и поддържането му в такова. Прочистването трябва да се извършва с участието на специалисти с широки ботанически

познания поради наличието на множество редки и ценни видове, оцеляващи в подлеса.

- 6.1.4. Липсата на съвременни инструменти и механизация, което е довело до ползването на малкото наличен състав за комунални цели (метене и др.)

Решение: Проблемът лесно може да бъде решен със закупуването на сметопочистващи машини, механизация за трудоемките дейности.

- 6.1.5. Наличието на периоди с трайно засушаване – наблюдават се интервали от 60 до 120 дни без валежи, които, съвпадайки с летните горещини, когато евапотранспирацията е в своя възходящ пик, водят до тежки щети както при младите, така и при зрелите индивиди, особено при плитки почвени покривки. (В „Евксиноград“ в зоните, в които с години не се напоява през лятото, се наблюдава изключително висока смъртност на зрели индивиди, повишена в местата с плитка почвена покривка).

Решение: Изграждане на автоматизирани напоителни системи.

- 6.1.6. Друг сериозен проблем, (следствие от недостатъчна и неправилна поддръжка) е лошото състояние на голяма част от растителността, което от своя страна предполага не само много по-големи грижи, но и налага подмяната на част от нея.

Косвени проблеми, свързани с политическото и икономическо състояние на страната:

- 6.2.1. Липсата на програма и целеви бюджет за осигуряване на културното наследство.
- 6.2.2. Неосигуряването на достатъчен бюджет за поддръжка и липсата на допълнителни средства за развитие и обогатяване на парковете.
- 6.2.3. Липсата на реален собственик. Административната отговорност по една или друга причина прераства в безотговорност
- 6.2.4. Честите политически рокади
- 6.2.5. Икономическата рецесия

Решение: Обособяване на държавно ниво на звено, ангажирано с опазването и поддръжката на историческите паркове, чиято задача е прилагането на стратегия за опазване на историческите паркове.

7. Предлагат се Основни мерки за опазване на исторически паркове, както следва:

7.1. Проучване и документиране на историческата композиция и оригиналния видов състав. Първоначално пълно документиране на парка (включващо геодезическо заснемане на растителност, алейна мрежа, паркови архитектурни елементи, инсталации и съоръжения), ако такова не е налично. Обследване и документиране състоянието на растителността, изготвяне на паспорти на растенията. Определяне на представителни екземпляри за ежегоден мониторинг (растенията в най- добро, най-лошо и относително добро състояние от съответния вид, както и солитерите).

7.2. На база документираното състояние – изготвяне на бюджетна рамка в краткосрочен и дългосрочен план – всяка от организациите, стопанисващи съответния парк, следва да предвиди необходимите средства за неговата поддръжка и експлоатация („Стопанисване“).

7.3. Ежегодно обследване и паспортизиране на представителните (мониторингови) екземпляри, солитери, единични екзоти, исторически дървета и растения, изграждащи декоративните групи.

7.4. През петгодишен интервал – пълно обследване и паспортизиране на растителността, определяне на нови представителни екземпляри от всеки вид.

7.5. Постоянна поддръжка на парка „Чист“ – унищожаване на паразитната и полупаразитна растителност (бръшлян, имел), ограничаване развитието на инвазивни видове (някои от екзотичните навремето видове днес са силно инвазивни, например за „Евксиноград“ това са видовете *Phyllostachys viridiglaucescens* (бамбук), *Koeleruteria paniculata*, *Laburnum anagyroides*, *Broussonetia papyrifera*), като същите се ограничават само в първоначалните си места. Извършване на задължителните мероприятия за растителна защита.

7.6. Планиране на подмени – отглеждането на територията на съответния парк или в непосредствена близост на екземпляри от съответните видове, които да позволят подмяна с едроразмерни растения на загиващите солитери или декоративни групи.

7.7. Планиране подмени на масивите – при масово загиване на растения от масива се действа или от периферията към центъра, или обратно, в зависимост от щетите. В първия случай се разчиства широка зона по периферията, в която се засаждат едроразмерни екземпляри от същите видове, по възможност на същите места, осигурявайки им достатъчно пространство и светлина за развитие. Във втория случай в сърцето на масива се откриват просторни поляни, на които се засаждат едрора-

змерни растения от съответния вид. И в двата случая се оставя значима част от оригиналния масив до изравняването на новите насаждения.

7.8. Планирането на подмени трябва да е в дългосрочен план (50 години) и да се извършва поетапно, за да не се нарушава обемно – пространствената композиция. Замяната на солитери и декоративни групи би следвало да се извършва с едроразмерна растителност. Направата на ударни залесявания и цялостни подмени на големи масиви би довела до компрометиране на парка и явен дисбаланс между съществуващите и новозасадените масиви. Такава намеса би била оправдана само при наличие на природно бедствие или сериозно заболяване на растителността.

8. Изведени са оптимални отстояния между растенията за проектирането на устойчива паркова среда, съобразени с техния хабитус, бързина на растеж и проектния експлоатационен срок. В резултат на направените изследвания върху параметрите на растенията в добро и много добро състояние, с оглед санитарно-хигиенните условия и изискванията за ослънчаване, в зависимост от проектния експлоатационен период, се препоръчват следните най-малки разстояния на декоративните насаждения до границите на съседните имоти, между отделни растения, както и между растения и архитектурни обекти (сгради, алеи, огради и др.):

8.1. За храсти с максимална височина до 30 см	25 см
8.2. За храсти с максимална височина до 60 см	50 см
8.3. За храсти с максимална височина до 120 см	80 см
8.4. За храсти и дървета с максимална височина до 2 м	1.5 м
8.5. За храсти и дървета с максимална височина до 3 м	2 м
8.6. За дървета с максимална височина до 5 м	3 м
8.7. За дървета с максимална височина до 15 м	5 м
8.8. За дървета с максимална височина над 15 м	8 м

При засаждане на живи плетове и растения със специфични хабитуси (колоновидни, палметни, пирамидални и др.) се допускат отклонения от посочените отстояния.

При определяне на препоръчителните минимални отстояния на растителността са взети предвид всички деформации, описани в изследването, в следствие на което някои от предложените отстояния се различават от статистически установените.

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА – ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С поставените цели и задачи е направен опит за обвързване на исторически и теоретични знания, решаване на практически проблеми и обогатяване на паркоустройствената доктрина.

Направените анализи в първа и втора част ни дават основание да твърдим, че правилното развитие на парковете е в пряка зависимост от постигането на икономическо и политическо равновесие. Липсата на политически баланс и икономическа стабилност се отразяват силно негативно на състоянието на дворцовите паркове.

И докато политико - икономическите фактори са неподвластни на строго прогнозиране в бъдеще време, то своевременното документиране, познаване, изследване и анализиране на парковото наследство са фундамент, върху който могат да се очертаят ясни и унифицирани хипотези и стратегии за опазване, развитие, рехабилитация и социализиране на парковата среда, сравнително независимо от времевата принадлежност. Научни разработки в областта до момента са спорадични и частични и това сигнализира за проблем, чието решаване е належащо, независимо или именно поради липсата на достатъчно информация и научна обосновка. Неразривната връзка между научните изследвания и практически опит ще позволят изготвяне на разработки със строг коректив, реални предложения, полезна информация и подчертана актуалност.

ПРИНОСИ:

Основни приноси на дисертацията :

- цялостно систематизиране на ключови за градинско – парковото изкуство обекти, а именно дворцовите паркове в България
- документиране на парк “Евксиноград”
- разкриване и популяризиране на нови данни и извори
- подбор и публикация на открити планове и схеми
- датиране на обекти и уточняване на авторство
- предложение за създаване на периодизация на парка в „Евксиноград” и обогатяване на съществуващата периодизация на парка в „Кричим”
- установяване на паралелност на фазите на развитие в исторически, политически и икономически аспект
- разработка на подробна методика за документиране на паркова среда
- разработка на основни мерки за опазването на историческите паркове

ПРАКТИЧЕСКО ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО:

Ключова част от изследването е проследяването развитието на растения, масиви и композиции през един относително дълъг период от време (на практика най-дългият в българската история). Тази ретроспекция дава възможност да се анализират и открият множество позитиви и негативи по отношение на прилаганите мерки по време на създаването и поддържането на тези паркове. Тази информация ще бъде изключително ценна при разработването на методологии както за проектиране на устойчиви във времето зелени системи, така и на методологии за реставрация и консервация на исторически паркове.

При изготвянето на проекта за реставрация и консервация на парк „Евксиноград“, част „Паркоустройство и благоустройство“, са апробирани както методиката за обследване и документиране на съществуващи паркове, така и основните мерки за опазване на исторически паркове и изведените параметри за проектиране на устойчива паркова среда. При проектирането е следвана концепция в няколко основни направления:

- Възстановяване на автентични композиционни ядра
- Възстановяване на алейната мрежа в близък до оригиналния от началото на XX век вид
- Възстановяване на видовото разнообразие при растителността
- Подмяна на мъртви и загиващи растения – солитери или такива с висока декоративна стойност
- Осигуряване на ветрозащита в проблемни участъци
- Връщане на оригиналната форма на френската лилия във партерните тревни площи пред южната фасада на двореца
- Проектиране на паркова мебел в унисон с автентичната
- Социализиране на парковото пространство съобразно съвременните норми и изисквания и потребностите на бъдещите потребители

Разработените основни мерки за опазване, реставриране, социализиране и изграждане на паркове са мост между научните изследвания и приложението им в практиката. Представената в дисертацията информация би била полезна в лекционни курсове и практически занимания във всички учебни заведения, в които се изучава паркоустройство. С настоящия труд би се обогатила литературата в курсовете по история и теория на градинско – парковото изкуство и други дисциплини, свързани с архитектурата, естетиката, културологията, приложните изкуства. Трудът може да се използва при изготвянето на проекти, свързани с провеждане на реставрационни и охранителни мероприятия, научни разисквания, свързани с дендрологията и интродуцирането на декоративни видове, стилистическите характеристики на XIX век и мн. др.

Разработените подробна методика за документиране на паркова среда

и основни мерки за опазване на исторически паркове биха могли да се приложат при изготвянето на нормативна рамка за документирането и съхраняването на образци на парковото изкуство и ландшафтната архитектура, част от културното наследство.

Изведените параметри за проектиране на устойчива паркова среда могат да намерят приложение за обогатяване на съществуващата нормативната рамка, дефинираща условията за проектиране на ландшафти (към момента единствено НАРЕДБА № 7 от 22 декември 2003 г. за правила и нормативи за устройство на отделните видове територии и устройствени зони), както и при създаването на нова специализирана такава.

Ключова част от изследването е проследяването развитието на растения, масиви и композиции през един относително дълъг период от време (на практика най-дългият в българската история). Тази ретроспекция дава възможност да се анализират и открият множество позитиви и негативи по отношение на прилаганите мерки по време на създаването и поддържането на тези паркове. Тази информация ще бъде изключително ценна при разработването на методологии както за проектиране на устойчиви във времето зелени системи, така и на методологии за реставрация и консервация на исторически паркове.

